

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ І КУРСУ ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Стаття присвячена проблемі реалізації інтегративного підходу до формування граматичної компетенції студентів 1-го курсу факультету іноземних мов, напрям підготовки 6.020303 Філологія*. Автор аналізує переваги та недоліки традиційних підходів до формування граматичних навичок, з'ясовує основні характерологічні особливості функціонального підходу та окреслює можливості інтеграції цих підходів у навчання граматики.

Ключові слова: підхід, комунікативна компетенція, граматична компетенція, граматична навичка, інтеграція.

В умовах інтеграції України до світового та загальноєвропейського освітнього простору вивчення іноземної мови стає потребою кожної особистості, яка зумовлена не лише економічними вимогами, але й необхідністю загального політичного та культурного розвитку. Згідно з Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів, основне призначення предмета "Іноземна мова" – сприяти в оволодінні учнями уміннями і навичками спілкуватися в усній і писемній формах відповідно до мотивів, цілей і соціальних норм мовленнєвої поведінки у типових сферах і ситуаціях. Розв'язання цього складного завдання повною мірою залежить від професійної компетентності педагога, яка, за визначенням С. В. Король, є сукупністю комунікативної, методичної, інформаційної, психологічної, соціальної і компетенції самостійної пізнавальної діяльності [1, с. 57].

У контексті підготовки вчителя іноземної мови особливого значення набуває формування іншомовної комунікативної компетенції, яка розглядається науковцями як здатність правильно користуватися мовою у соціально-детермінованих ситуаціях [3, с. 6]. Однією із складових міжкультурної комунікативної компетенції є лінгвістична компетенція, яка включає в себе граматичну компетенцію поруч із лексичною та фонетичною. Тобто, достатній рівень сформованості іншомовної граматичної компетенції, яка у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти визначена як "знання і здатність використовувати граматичні ресурси мови", є необхідною умовою успішного іншомовного спілкування, оскільки саме граматичний аспект мови допомагає зрозуміти логіку мислення та допомагає оформити думку іноземною мовою.

У зв'язку з тим, що не існує єдиної універсальної стратегії викладання цього аспекту мови, яка відповідала б вимогам сьогодення, проблема навчання граматики є предметом жвавих наукових дискусій. Питання функціонально-спрямованого навчання граматики отримали висвітлення у працях О. В. Бондарка, Ю. В. Тітової; особливості комунікативного підходу досліджував Ю. І. Пассов; характеристику структурного підходу розглядали Ж. А. Нуршаїхова та Г. Пальмер; аналізу варіацій експліцитного підходу присвячено наукові доробки В. І. Кузнецової та Л. П. Солонцевой.

Метою цієї статті є дослідження особливостей реалізації комплексного або інтегративного підходу до формування граматичної компетенції студентів, який увібрав у себе елементи різних методів. Мета дослідження зумовила його основні завдання: визначити переваги та недоліки традиційних підходів до формування граматичних навичок та окреслити можливості застосування інтегративного підходу у навчання граматики.

У спеціальній довідковій літературі термін "підхід" визначають як думку, погляд, з позицій якого розглядають об'єкт, напрям у науці. Аналізуючи тлумачення терміну "педагогічний підхід" у працях науковців, Г. Строганова вказує на широкий спектр його інтерпретації, а саме: по-перше, як світоглядної категорії, яка пов'язана із суспільними настановами суб'єктів навчання як носіїв певного типу свідомості; по-друге, як системної організації процесу передавання та засвоєння знань, що об'єднує всіх суб'єктів навчання – викладача і студента [6, с. 173]. У контексті нашого дослідження доцільним є використання цієї педагогічної категорії у її другому значенні.

Проведений науковий пошук свідчить про наявність у методиці викладання іноземних мов двох традиційних підходів до формування граматичних навичок: експліцитного, для якого є характерним засвоєння граматики на основі правил, та імпліцитного, згідно з яким людина опановує граматику практично, не знаючи правил.

У рамках експліцитного підходу виділяють два методи: дедуктивний та індуктивний. Найбільш поширеним є дедуктивний метод, який передбачає вивчення граматики від правила до практичних дій з граматичною структурою. Тобто, введення граматичного явища реалізується у процесі знайомства з правилом та прикладами, тренування включає виконання ізольованих формальних операцій (вправи на підстановку, розкриття дужок, перефразування речень, пошук та виправлення помилок т. д.), мовленнєва практика організується на основі вправ на переклад. Серед переваг методу дедукції методисти виділяють його спрямованість на реалізацію принципів науковості та свідомості, можливість використання студентами у самостійній роботі, що сприяє розвитку їх автономії. Однак при такому підході граматичні структури

часто відпрацьовується на однотипних реченнях поза межами контексту, активної лексики і тематики спілкування, що є його значним недоліком [5, с. 119].

На відміну від дедуктивного індуктивний метод вимагає переходу від окремих прикладів до правил та загальних положень. Реалізація цього підходу у навчанні граматики відбувається через знайомство з новими граматичними формами і здогадку про їх значення у контексті. Подальший аналіз відбувається шляхом порівняння іншомовного контексту з його перекладом на рідну мову, після чого формулюється правило і відбувається виконання вправ на підстановку, трансформацію та переклад. Безперечними плюсами індуктивного методу є забезпечення вивчення граматичного матеріалу у мовному контексті, реалізації проблемного навчання та розвитку мовної здогадки. Проте етап уведення граматичної структури за цим методом займає досить багато часу, крім цього, невірне виведене правило може призвести до стійких помилок у мовленні [2, с. 132].

Імпліцитний підхід до формування граматичних навичок теж включає два методи навчання з різноманітними модифікаціями, а саме: структурний і комунікативний. Згідно із структурним методом, навчання граматики відбувається через механічне оволодіння мовленнєвими зразками та типовими фразами, що символічно виражаються формулою, завдяки послідовності таких дій: аудіювання мовленнєвих зразків із граматичною конструкцією, їх хорова та індивідуальне повторення, виконання вправ "питання-відповідь" у фронтальному або парному режимі, навчальний діалог з використанням кількох граматичних структур. Головна перевага цього методу полягає у виконанні студентами сконденсованих у часі інтенсивних дій у проговорюванні великої кількості мовленнєвих зразків із граматичною структурою, що сприяє створенню динамічного фразового стереотипу і, як результат, здатності автоматизовано вживати готову граматичну структуру в мовленні, оскільки частота повторення однотипних дій фіксує її у пам'яті як неподільне ціле. Недоліками цього методу науковці називають відсутність змістової та мовленнєвої цінності запропонованих речень і монотонний, механічний характер виконання вправ, що не сприяє активізації інтенсивної розумової діяльності студентів, викликає їх швидко втомлюваність, спричиняє зниження позитивного емоційного ставлення до навчання [5, с. 119].

Великою популярністю сьогодні користується комунікативний метод, розроблений Ю. І. Пассовим, що зорієнтований на навчання іноземних мов у спілкуванні. Метою такого методу є оволодіння граматичними засобами, спрямоване на їх практичне застосування у мовленнєвій діяльності. Вправи мають виконуватися на основі комунікації через створення мовленнєвих ситуацій, тобто при наявності комунікативного завдання. За такої організації навчального процесу враховується комунікативне призначення висловлювання, його співвідношення з дійсністю та діяльністю людини. За рахунок використання різноманітних мовленнєвих контекстів процес навчання стає для студентів привабливим, а усвідомлення мовного матеріалу, що відбувається з урахуванням загального комунікативного завдання, сприяє переходу мовних засобів на підсвідомі рівні. Ефективність цього методу доведена як науковими дослідженнями, так і практичною діяльністю, однак від учителя він вимагає значних зусиль та часу на створення навчальних ситуацій, які є стимулами для іншомовного спілкування [5, с. 120].

Отже, проведене наукове дослідження свідчить, що розглянуті підходи до формування граматичної компетенції мають як переваги, так і недоліки. Очевидно, що від вибору підходу до організації процесу навчання залежить результативність роботи викладача. Різноманітність підходів до викладання іноземних мов призвела до еkleктизму, тобто можливості відбору якісно вагомих елементів з кожного методу і їх поєднання у теоретичних працях та практичній діяльності. Досвід роботи у різноманітних навчальних закладах показує, що жоден із цих підходів не використовується на практиці у чистому вигляді. Досить часто викладачі підходять до їх вибору диференційовано в залежності від складності матеріалу, цільових установок, рівня розвитку лінгвістичної компетенції студентів. Можливий спосіб розв'язання проблеми ми вбачаємо в інтегрованому навчанні граматики, яке поєднує різноманітні підходи, створюючи оптимальні умови для кожного студента та роблячи процес навчання іноземної мови дійсно вмотивованим і продуктивним.

На 1-у курсі факультету іноземних мов напряму 6.020303 "Філологія*": Мова і література (англійська)" граматичний аспект мови, як правило, не вивчається як окрема навчальна дисципліна. Формування граматичної компетенції студентів відбувається інтегровано з формуванням фонетичної та лексичної компетенцій на заняттях з практики усного та писемного мовлення. Відповідно до освітньо-професійної програми з цієї дисципліни кожний тематичний модуль передбачає вивчення певної теми з граматики, що стосується системи видо-часових форм дієслова; граматичних категорій іменника, прикметника, прислівника, займенника; структур різних типів речень; основних функцій артикля. Згідно з вимогами програми, необхідно сформувати як репродуктивні, так і рецептивні навички володіння цими граматичними структурами.

Враховуючи те, що у природному мовленні породження висловлювання починається з екстралінгвістичної цілі, введення граматичного явища варто розпочинати з визначення загального комунікативного завдання та створення ситуації. Тобто, необхідно, щоб знайомство з формою, значенням і функцією граматичного явища відбувалося в процесі презентації, яку можна визначити як показ граматичної моделі в дії або показ її функціонування в мовленні, що відповідає комунікативному підходу до навчання граматики, який робить її справжнім інструментом спілкування. Осмислення граматичної конструкції студентами відбувається індуктивно на основі аналізу пред'явленого їм контексту та відповідей на запитання викладача, які допомагають їм робити логічні умовиводи та вивести правило.

Після етапу презентації студентам пропонуються тренувальні вправи, метою яких є формування граматичної навички. Ці вправи містять лише одне граматичне явище з використанням знайомого

лексичного матеріалу та виконуються на рівні одного речення з опорою на структурну формулу. Завдання до більшості вправ містять комунікативне навантаження для створення відчуття спілкування. Таким чином, на тренувальному етапі ми спостерігаємо інтеграцію структурного та комунікативного методів. Для того, щоб студенти змогли розпізнати граматичні явища при читанні або аудіюванні, викладач розробляє вправи на диференціацію або ідентифікацію їх за формальними ознаками у тексті або фонограмі, задіюючи тим самим дедуктивний метод навчання граматики.

На етапі удосконалення граматичних навичок студенти переходять до виконання вправ на рівні понадфразової єдності. Обов'язковою вимогою до цих вправ є їх ситуативність, яка є визначальною характеристикою комунікативного методу.

Спостереження за мовленням студентів-першокурсників показує, що вони часто вживають одні й ті ж самі мовні засоби для висловлення різних відтінків комунікативного наміру, що свідчить про їх недостатнє володіння функціонально-граматичними особливостями мовлення. Причину такого явища Ю. В. Сердечний вбачає у тому, що в більшості випадків граматичні теми розглядаються окремо або "автономізовано", як набір мовних структур, які часто базуються на дієслівних формах, без прив'язки до конкретного дискурсу. Проаналізувавши дослідження вітчизняних і зарубіжних методистів, науковець робить висновок, що укладачі програм та автори підручників дотримуються саме такого підходу до структуризації навчального граматичного матеріалу, бо він полегшує процес викладання (teachability), навчання (learnability) та перевірки рівня засвоєння граматичних структур (testability).

Незважаючи на названі переваги, науковець піддає сумніву надійність такого підходу, вказуючи, що опора на граматику як самостійний аспект мови може виявитися перешкодою для іншомовної комунікації, оскільки: 1) студенти будуть мати проблеми при висловленні певних комунікативних намірів до тих пір, поки вони не вивчать відповідну граматичну тему; 2) тематичне членування граматичного матеріалу веде до його фрагментарного засвоєння та гальмує зусилля тих студентів, які прагнуть отримати узагальнену картину про функціонування граматичного явища у мовленні; 3) деякі граматичні категорії є зручними з точки зору методики їх викладання, але безперспективними в реальному спілкуванні (на категорію "непряма мова" відводиться набагато більше часу та зусиль, аніж вона того варта); 4) традиційне зосередження на системі дієслова надає невинуватаної ваги дієслівним структурам, ігноруючи можливості інших частин мови, зокрема прислівникових утворень, передавати часові та модальні значення [4].

У результаті вказаних вище недоліків студент часто знає значення граматичної структури, її форму, але не вживає її у мовленні. У пошуках причин такого парадоксу звернімося до складових частин граматичного явища. Їх дві: формальна, яка відповідає за правильне оформлення граматичної конструкції згідно з нормами мови, та функціональна, яка зумовлює функціонування граматичного явища у мовленні відповідно до поставленого комунікативного завдання. У традиційному навчанні, однак, останній відводиться другорядна роль: спочатку засвоюється форма. Що стосується функціонального аспекту, то студентам частіше за все розкривають тільки граматичне значення. Такий підхід до навчання іноземних мов навряд чи сприяє розвитку уміння особистості реалізувати свої особисті комунікативно-пізнавальні потреби та обирати відповідні комунікативні стратегії. Подолати ці недоліки можна за допомогою стратегії функціонального навчання, яка спрямована на вивчення граматики від значення до форми і функції, що дозволяє показати взаємодію мовних одиниць різних рівнів та навчає правил вибору цих одиниць для потреб спілкування. Наприклад, запрошення до дії може бути висловленим по-різному: *Let's have lunch now. We could have lunch now. I suggest that we have lunch now. Why not have lunch now?* Знаючи цю палітру засобів вираження спонукання, студент може обрати те чи інше граматичне явище в залежності від умов спілкування: особливостей ситуації (офіційна – неофіційна); стосунків із співрозмовником (формальні – неформальні); віком співрозмовника (молодший – старший); соціальним або професійним статусом (керівник – підлеглий) [7, с. 167-168].

Доцільність використання функціонального підходу до формування граматичної компетенції можна обґрунтувати з позицій кількох споріднених наук. За даними психолінгвістики, перед тим, як висловити думку, людина відбирає з довготривалої пам'яті потрібні мовні засоби: фразовий стереотип і лексичні одиниці, які потім поступають в оперативну пам'ять. Далі відбувається мовне оформлення висловлювання спочатку у внутрішньому, а потім за допомогою голосового апарату – у зовнішньому мовленні. Згідно з методикою, вивчення рівневої структури мови спричиняє відрив від реального спілкування. Перехід до вивчення мови як активної, динамічної системи дозволить наблизитися до реальних умов її використання. Об'єднання зв'язаних по змісту одиниць різних рівнів в один блок сприяє формуванню навички пошуку семантично близьких компонентів, включає механізм вибору і забезпечує більш ефективне оволодіння багатствами мови. Відповідно до лінгвістики, не варто розривати у процесі навчання те, що зв'язано за змістом і логікою комунікації. Об'єднання зв'язаних за змістом одиниць у блоки, а потім встановлення правил їх функціонування допоможуть усвідомленому використанню цих правил у мовленні.

Звичайно, відмова від традиційних підходів, в рамках яких граматичний матеріал подрібнюється на окремі теми, що відповідають певним граматичним категоріям, є недоцільною у роботі із майбутніми філологами, тому що вони повинні отримати уявлення про систему мови. Однак паралельно варто впроваджувати у практику функціональний підхід, який забезпечить створення цілісної картини мови, показавши, як окремі граматичні явища співпрацюють для створення різноманітних значень і відтінків. Не варто боятися того, що при цьому можливе "забігання наперед", розгляд ще не вивчених аспектів граматики. Їх можна вводити як окремі лексичні одиниці або звороти. Використання функціонального підходу є також доречним на етапі систематизації граматичного матеріалу у вигляді таких тем, як "Способи вираження майбутньої дії", "Мовні засоби вираження дозволу" і т. д.

Таким чином, ми з'ясували, що не існує єдиного універсального підходу до формування граматичної компетенції. Навчання граматики варто здійснювати в умовах інтеграції традиційного та функціонального підходів, що дозволить дати студентам не лише знання граматичних правил та сформулювати граматичні навички, але й розвинути у них розуміння того, як граматичні структури використовуються для спілкування, тобто сформувати граматичну компетенцію. Проте викладений у цій статті матеріал не вичерпує всіх аспектів заявленої проблеми. Наші подальші зусилля будуть спрямовані на розробку, аналіз та систематизацію вправ у контексті використання інтегративного підходу до формування граматичної компетенції.

Використані джерела

1. Король С. В. Професійна компетентність учителя іноземної мови / С. В. Король // Збірник наукових праць. Серія "Педагогічні науки та психологічні науки" // [гол. ред. Потапчук Є. М.]. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ. – 2012. – № 63. – С. 57–59.
2. Кузнецова В. И. Традиционные подходы обучения грамматике иностранного языка / В. И. Кузнецова // Альманах современной науки и образования. – 2012. – № 9. – С. 131–133.
3. Лещенко Г. Компендіум основних методичних понять: стислий виклад засад формування комунікативної україномовної компетенції / Г. Лещенко // УМЛШ. – 2009. – № 5. – С. 6–13.
4. Сердечний Ю. В. Цілісний підхід у викладанні граматики [Електронний ресурс] / Ю. В. Сердечний // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Мовознавство". – Дніпропетровськ : Видавництво Дніпропетровського університету. – 2012. – Вип. 18. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
5. nbuv.gov.ua/portal/natural/vdpu/Movozn/2012...33.pdf
6. Солонцова Л. П. Современная методика обучения иностранным языкам : учебник для студентов педагогической специальности и преподавателей иностранных языков разных типов образовательных учреждений / Л. П. Солонцова. – Павлодар : ПГПИ, 2009. – 248 с.
7. Строганова Г. Концептуальні підходи до засвоєння української мови іноземними студентами / Г. Строганова // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2008. – Вип. 3. – С. 173–179.
8. Титова Ю. В. Функционально-направленное обучение грамматике английского языка как эффективный способ формирования коммуникативной компетенции / Ю. В. Титова // Технологии обучения иностранным языкам в неязыковых вузах : материалы Межвузовской научно-практической конф., 3 февраля 2010 г., Ульяновск / отв. ред. Н. С. Шарафутдинова. – Ульяновск : УлГТУ, 2010. – С. 167–171.

Карпенко Н. М.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ИНОЯЗЫЧНОЙ ГРАММАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ 1-ГО КУРСА ФАКУЛЬТЕТА ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Статья посвящена проблеме реализации интегративного подхода к формированию грамматической компетенции студентов 1-го курса факультета иностранных языков, направление подготовки 6.020303 Филология*. Автор анализирует преимущества и недостатки традиционных подходов к формированию грамматических навыков, выделяет основные характеристики функционального подхода и определяет возможности интеграции этих подходов в обучении грамматике.

Ключевые слова: *подход, коммуникативная компетенция, грамматическая компетенция, грамматический навык, интеграция.*

Карпенко Н. М.

CONCEPTUAL APPROACHES TO DEVELOPING THE GRAMMAR COMPETENCE OF THE FOREIGN LANGUAGES FACULTY FIRST-YEAR STUDENTS

The article focuses on the integrative approach application to developing the grammar competence of the first-year students of the foreign languages faculty, majoring in Philology. The author analyzes pros and cons of the traditional approaches, defines the main characteristics of the functional approach and describes the possibilities of integrating these approaches in teaching grammar.

Key words: *approach, communicative competence, grammar competence, grammar skill, integration.*

Стаття надійшла до редакції 18.071.13

